

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿՈՆ

ՋՈՐՐՈՐԴ ԳԻՐԲ ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ

Հ. Գ. Ջորրհանէլեանի Պատմութիւն Հայ Հին Դպրութեան գրքին Ա. Հատորին մէջ կը կարդանք. «... յիշատակի գարմանայի է իտրենացոյն քիչ սխալիլն և այնչտփ աշխատանքն ու քննութիւնն ստուգութեանց համար, մանաւանդ ի ժամանակագրական, որոց համար կ'երեւի թէ Յաւելուած կամ չորրորդ գիրք մ'ալ գրած էր: Այս Ջորրորդ գիրքը կը յիշէ Թովմա Արծրունի, և կ'իմացնէ որ անոր մէջ կ'աւանդուէին այն ամէն անցքերը՝ որ ի բարձմանէ թագաւորութեանն Արշակունեաց՝ մինչև Ջենոն կայսեր ինքնակալութիւնը» (էջ 374, ապ. 1932):

Թովմայ Արծրունիի Պատմութեան մէջ ապուած կը գտնուի հետեւեալը. «Սահակս այս այն Սահակ է, որոյ հրամանաւ գրեաց մեծ վարդապետն Մովսէս տիեզերահռչակեալ քերթողն, զգիրս Պատմութեան Հայոց Մեծապետ, հրաշքան յօրինուածով, սկսեալ յԱղամայ մինչ ի կայսր Ջենոն. որոյ ժամանակ կենացն տեւեալ ձգեալ ամս հարիւր քսան լի և պարարտ ծերութեամբ, որպէս գրեալ աւանդեցաւ մեզ այս ի չորրորդ գրուագի խոստաբանեալ Պատմութեանն Մովսէսի իտրենացոյն, վերադարձութեան ի վերայ երկոցունց գրուագեալ հատուածին, զոր և երանելին կորիւն ուսումնակից Մովսէսի, և աշակերտ Սրբոյն Մեհրովպայ յիւրումն ստուգաբանեալ Պատմութեան՝ զայսոսիկ մեզ հաւատարմացուցանէ» (էջ 82, ապ. 1852):

Թովմայ Արծրունիի Պատմութեան օկիզքն ալ յիշուած է Մովսէսի չորրորդ գրութեան վերջ, այսպէս. «Ի կանոնի անդ գտցեա զնինս և զՄամիրամ, և զԱբրահամ, և զվշտաւաններորդ հարստութիւնն Եգիպտացոց, և ի չորրորդ գրութեանն Յաւելուած Աղիկառնացոց, որպէս և ի չորրորդ գրութեանն Մովսէսի» (էջ 5):

Վերոգրեալ հատուածներուն մէջ Թովմայ կը կատարէ հետեւեալ հաստատումները.

1. — Մովսէս իտրենացի Գերթող գրած է Պատմութիւն Հայոց Մեծապետ.

2. — Գրած է Սահակի հրամանով.

3. — Պատմութիւնը ունի չորս դըպրութիւն կամ հատուած.

4. — Գրած է Աղամէն մինչև կայսր Ջենոն, և կորիւն կը վաւանցնէ.

5. — Մովսէս ապրած է 120 տարի.

6. — Ջորրորդ Դպրութիւնը կը պարտահալէ Կանոն մը:

Այժմ փորձենք քննել Թովմայի վերոյիշեալ հաստատումները:

1. — Մովսէս իտրենացի Գերթող գրած է Պատմութիւն Հայոց Մեծապետ. — ձիշդ է, այդ Պատմութիւնը հասած է մեզի:

2. — Գրած է Սահակի հրամանով. — Այդ ալ ճիշդ է. գրած է Սահակ Բագրատունի երիտաւարդ իշխանին խնդրանքով, երբ ինքը Մովսէս ձեռքացեալ և հիւանդոտ էր (Գ. կն):

3. — Պատմութիւնը ունի չորս դըպրութիւն կամ հատուած. — Մեզի հասած Պատմութիւնը ունի երեք գիրք, երրորդը խորագրուած՝ Հատած: Չկայ չորրորդ գրութիւն կամ չխոստաբանեալ գրուագ: Եթէ իտրենացին իր Պատմութիւնը չորս գիրքի բաժնած ըլլաւ, չէր կրնար ոչ երկրորդը կոչել «Գերթող», ոչ ալ երրորդը՝ «Աւարտաբանութիւն». այդ կոչումները ճիշդ կը հնչեն այն ասան միայն երբ երեք գիրք գրած է լոկ:

Թովմայ կ'ըսէ. «որպէս գրեալ աւանդեցաւ մեզ այս ի չորրորդ գրուագի խոստաբանեալ Պատմութեանն Մովսէսի իտրենացոյն, վերադարձութեան ի վերայ երկոցունց գրուագեալ հատուածին».

«Երկոցունցն յետոյ սպասելի էր երրորդ (Գ) և ոչ թէ չորրորդ (Դ):»

4. — Գրած է Աղամէն մինչև կայսր Ջենոն, և կորիւն կը վաւանցնէ:

Թովմայ կը գրէ. «զոր և երանելին կորիւն ուսումնակից Մովսէսի, և աշակերտ Սրբոյն Մեհրովպայ յիւրումն ստուգաբանեալ Պատմութեան՝ զայսոսիկ մեզ հաւատարմացուցանէ».

— Արդ, կորիւնի վարք Մատոցի գիրքին բովանդակութիւնը կը հասնի մինչև 444 թուականը,

իսկ Խորենացիի Պատմութեան երրորդ գրքին վերջին գլուխը (45) կը ներկայացնէ «Վոխոստան յաշխարհէ Մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ երանելոյ», որ տեղի ունեցած է 439 ինչ Ուրբեմն Թովմայի տեսած Խորենացին կը պարտուեալէր այն ինչ որ ունէր իր ճանչցած կորիւնը:

Զարբանէլեանի դրածը թէ Անտաշորորդ գիրքը կը յիշէ Թովմա Արծրունի, և ի՞նչո՞ւ որ անոր մէջ հ'աւանդուէին այն ամէն անցքերը՝ որ ի բարձմանէ թաղաւորութեանն Արշակունեաց՝ մինչև Զենոն կայսեր ինքնակալութիւնը, չի՞մ շունչի:

Զենոնի յիշատակութեան դաւով հարկ է դիտել որ տն կը թաղաւորէր 474-491 թուականներուն, և Սահակ Բագրատունի վախճանած է 482 ինչ, այսինքն Զենոնի իշխանութեան օրերուն: Այս պարագան խորհիլ պիտի տար ոմանց թէ Սահակ Բագրատունի հրամայած էր Հայոց Պատմութիւնը գրել մինչև իր ժամանակը: Արդարեւ այդպէս պէտք էր ըլլար: Բայց հրամայած ասանը ինքը զեռ երիտասարդ էր, և գրողը՝ Մովսէս արդէն ան, ինչպէս տեսանք վերև: Հեռաւարտ Մովսէս կ'աւարտէ իր Պատմութիւնը մեծ թարգմանիչներու մահուան գրառումով, և իր Պատմութեան այդ մասն է որ երանելին կորիւն կը հաւատարմացնէ «Յիւրումստուգաբանալ Պատմութեան»:

5. — Մովսէս Խորենացի ապրած է 120 տարի. — Այն հաշուով թէ Սահակ Բագրատունիի մեռած ժամանակ, 482 ինչ, ասկաւին ողջ էր Խորենացին, հարկ կը դառնար վերջինին կեսնքին տեղուութիւնը հասցնել հարկերի, և քայլ մըն ալ թուով երթալով՝ դարձնել 120, նման իր համառունին՝ մեծ մարգարէին Մովսէսի, որ ապրած էր 120 տարի (Բ. Օրն. ԼԴ. 7): Այսպիսի պատշաճեցումներ շատ սովորական են վիպական պատմութիւնը մէջ:

6. — Զորքորդ դպրութիւնը կը պատուարէ կանոն մը — Ահա Թովմայի դրածը այդ մասին. «Եի կանոնի անդգտան զնինոս և զՄամբրամ, և զԱբրահամ, և զվեշտասաներորդ հարստութիւն եգիպտացաց. և ի չորրորդ դպրութեանն

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԵՐԿԵՐԸ

Դ. — ՓԱԽՈՏՈՍ

Նախորդ յօդուածներուն նպատակն էր հաստատել թէ Ս. Գրիգորի Վարդապետութեան, և Ագաթանգեղոսի Պատմութեան հեղինակն է Կորիւն Վարդապետ: Սյս յօդուածը կոչուած է հաստատելու թէ Փաւստոսի Պատմութեան հեղինակն ալ նոյն Կորիւն Վարդապետն է, վասնզի Կորիւնեան յայտնի ոճն ու լեզուն տիրական են Փաւստոսի մէջ եւս:

Այստեղ սակայն հարկ է դիտել աւել, որ Փաւստոսի մէջ կան վիպական ընդարձակ մասեր, զոր օրինակ էջ 160-223, 253-270, 292-324, որոնք բնականաբար ունին տարբեր լեզու և ոճ: Վիպականական այդ տարբերութիւնները կը փայլին իրենց առասպելական արտայայտութիւններով: Ըստ երեւոյթին, այնպէս կը թուի թէ Կորիւն Վարդապետ հաւատարմօրէն պահած է վիպական այդ պատմը: Լածըները — և լաւ է որ այդպէս ըրած է — հետագայ սերունդներուն ընծայելով երրորդ և չորրորդ դարերու հարազատ ժողովրդական լեզուին հայեցի համա ու հոտը:

Յուլիանոս Աղիկառնացու, որպէս և ի չորրորդ դպրութեանն Մովսէսին:

Եթէ ճիշտ է որ «Ի կանոնի տեղ» Թովման տեսած է «զվեշտասաներորդ հարստութիւն եգիպտացաց», կարելի էր ընդունիլ թէ Խորենացու Պատմութեան երրորդ գիրքին յետոյ դրուած էր իբրեւ յաւելում ժամանակագրական կանոն մը, որ կայ եղբւր «և ի չորրորդ դպրութեանն Յուլիանոսի Աղիկառնացու»(?): Այդ տնայտ կանոնն է որ Թովմայ կը ներկայացնէ իբրեւ չորրորդ դպրութեան Մովսէսին:

Ն. ԱՄՔ. ԵՈՎԱԿԱՆ